

Михайло Демкович-Добрянський

ЗА ГЕРОЇЧНУ ДУХОВІСТЬ

ДОРОГА ДО СИЛИ Й ПЕРЕМОГИ

Дарія Віконська: ЗА СИЛУ Й ПЕРЕМОГУ. Нариси. Частина перша. ЗА ДЕРЖАВНУ БРОНЗУ. Львів 1938, накладом Л. Малицької, стор. 285, вел. 8^о. Ціна 4.50 зол.

Велика культура і стихійна туга за героїчною духовістю це загальна атмосфера, в якій написана ця книжка. Вона видана справді імпозантно з вибагливістю людини, що дійсно любить книжку і знає її ціну. Бо тільки таким оформленням можна було зберегти гармонію між змістом і технічним виконанням. Таку книгу приємно взяти в руки і ще приємніше прочитати. Серед повені газет і тандитних брошурок того роду книжка робить вражіння чогось поважного, тривалого, великого: нагадує старі фоліянти, що протривали століття і в добі жажливої інфляції друкованого слова стали монументальними представниками часів справжньої культури.

Ота загальна атмосфера витиснула свою печать на кожній сторінці твору Дарії Віконської. Отже передовсім атмосферою великої культури віє від цієї книжки. Велика культура — вислід довгого органічного процесу, продукт творчої праці генерацій над ушляхотненням і духовим удосконаленням людини — могла процвітати тільки там, де вона була щоденною потребою, отже в найкращих одиницях колишньої нашої історичної провідної верстви. Авторка, як одна з останніх представників тієї верстви, репрезентує своїм твором ту велику культуру, якою цілі віки жила та верства; культуру творчого змагу за владну, суверенну поставу до життя і за героїчний етос. — Сьогодні, з перспективи десятиліть, можемо вже як слід оцінити те трагічне в своїх наслідках звихнення душі нашого народу, що через нього прогавлено в сприятливий час нагоду ревідикації української історичної провідної верстви. Якщо б не та катастрофальна помилка XIX. століття у нас, помилка як наслідок громадянської і політичної невиробленості тогочасної суспільности, то куди йнакше пішла б була наша історія від світової війни й ми не опинилися б під возом історії: Прийшли до нас тільки одиниці, які були здібні на найбільш героїчне самозапечення. І ці білі круки, ці свідки слави минувшини, тим цінніші для народу, що їх так мало.

Тільки велика культура, що виросла на здорових етичних основах, дає людині силу розуміти дійсність, відрізнити в ній сутне від несутнього, знайти між сьогоднішнім те завтрішне, яке одинокє має будуччину перед собою, і зорієнтуватись в недостачах і потребах свого часу. Тому Д. Віконська розуміє українську дійсність і бачить всі ті хиби. Із розуміння тих недостач і потреб зродилася збірка її нарисів. Вони написані під диктатом навблаганої конечности, що в сучасних світових обставин народ мусить неминуче спромогтись на героїчний подвиг, якщо хоче жити й устоятись в нашій твердій і безоглядній добі.

Авторка, видно, одідичила по своїх предках владний дух і суверенну поставу, тому вона так добре, як мало хто інший, розуміє всі небезпеки, що грозять нашому народові зо сплебейчення нашого життя. В тому огляді перевищає її ще тільки один Липинський. Тому ціла її книжка це зусильна боротьба проти такого сплебейчення в усіх його проявах. Наші історичні умовини — довічне політичне поневолення, вікове соціальне закріпощення селянських низів, втрата старої провідної верстви — не тільки впродовж віків не сприяли розвиткові владних інстинктів народу, але, що більше, вони безщадно нищили й ті нечисленні проблиски владного духа, які всупереч несприятливим обставинам виростили із здорового ґрунту селянських низів або які залишилися ще в небагатьох представників старих родів.

Плебейський дух — смертельний ворог всього великого, величнього, монументального, всього того, що у всіх часах — найбільша цінність усіх

народів, що збагачує життя людини й народу, що ушляхотнює й підносить на щораз вищий рівень досконалости. Отже плебейський дух це смерть героїзму. А згідно з найбільшим переконанням авторки тільки через відродження героїчної духовости веде наш шлях до сили й перемоги. Іншого виходу нема. Відродження владного духа як підстава-фундамент для героїчної духовости це наша історична неминучість. І велику прислугу справі нашого майбутнього роблять всі ті, що в часах, вагітних великими можливостями, звертають увагу громадянства на цю нашу неминучість.

В усіх здорових часах історії, коли життя народів незаражене бактеріями пролетарського духа, героїчний етос це самозрозумілий і природний прояв. Бо героїзм найдосконаліша і найкраща еманация людського духа в здорових обставинах. Інакше в наших днях. Капіталістична духовість (вживаю цього вислову в найширшій розумінні, на окреслення всього того, що звемо звичайно модерним „поступовим“ духом), що прийшла на місце завершеного лицарського світу, знищила всі зародки героїчного в людині, які вона з приходом на світ дістає від ласкавого Бога. Пригадаймо собі при тій нагоді прегарний міт Плятона про золотий додаток, яким боги обдаровують людину при її народженні. З того золота виростає героїчний етос. „Модерні“ часи, які шукали (подекуди ще й далі шукають) золота матеріяльного (якнайбільше зиску і багатства — для одних, якнайбільше матеріяльної вигоди при якнайменшій зусиллі — для інших) неминуче мусіли затратити золото душі.

Пролетаризация життя в українським середовищі тим грізніша, що через названі уже історичні умовини не було в нас подостатком тих сил, які серед інших народів боролись — з більшим або меншим успіхом, але все таки боролись — проти внутрішнього зубожіння, сплебейчення власного народу. Коли інші великі народи (Японія, Італія, Німеччина), великі не тільки своїм числом, але передовсім великі своєю минувиною і сучасністю, гігантичним зусиллям хочуть відродити свій власний героїчний етос, ми й на далі плекаємо „культ нужди“...

В таких обставинах не можуть мовчати ті світліші уми, які бачать єдине, що є на потребу. Пламеним словом великого творця закликав Лінинський наше громадянство відродити маестат нації і воскресити героїчний етос. Тривога за наше майбутнє, тривога, що випливає з глибокого патріотизму, велить Дарії Віконській писати свої нариси, щоб вказати українцям на їх історичну неминучість, щоб закликати їх до боротьби за владний дух. Дев'ять нарисів у збірці „За державну бронзу“ це ряд світоглядно-філософських нарисів, звязаних в одну цілість одною центральною ідеєю, що так гарно висловлена поетичною назвою цього першого тому і рисунком-символом, уміщеним на окладинці.

Боротьба за нову українську психіку, за психіку владних і суверенних людей, має багато відтінків. Цим окремим відтинкам присвячені окремі нариси: Культ труду, Апольогія душі, За відродження людини, Степ, Психіка ресентименту, Європа й ми, За доцільність, Провідник і зачудування. Тішимось, що їх буде більше, бо ця книжка — „Нарисів частина перша“. Щоб хоч коротко обговорити кожний з них, треба присвятити кожному окрему статтю. Тому подам тут тільки головну думку — ідею окремих нарисів.

Культ труду. „Осягнути або дістати якусь річ легким способом, можливо без усяких особистих зусиль — досі ідеал нашого пересічного громадянина. Це ідеал духово та морально низько розвиненої людини з рабською психікою. Ідеал людини без особистої гідности, особистих амбіцій та високих вимог до себе. Ідеал людини, якій чужий панський жест дарувати іншим, але яка зате охоче приймає або й вижебрує дурнички. Людина з виробленим почуттям самопошани, гордості та власної гідности ніколи не бажає легкого хліба, дешевої насолоди, чужої допомоги або протекції. Для неї одно конечне: мати змогу ставитись з пошаною до самої себе... Конечність і тверда воля поборювати перешкоди спонукують до актив-

ности всі її життєві сили. В наслідку не тільки вдається часто виконати намірене, але завсіди підноситься тим індивідуальна вартість людини (6—7). На місці обожання дурнички нехай стане культ труду. За дармо немає нічого вартісного, доброго... Тільки важке справді привабливе. Тільки з трудом здобуєте нам на завсіди дороге (8)... Не багатство, ані вигоди, а культ труду запевне нам душевне вдоволення“ (62).

Апологія душі. „Обезцінення душі, яке мусило довести й довело до обезцінення людини, спричинило цілковиту анархію культурного життя. Замість групуватись природним порядком довкола головного свого осередка — людини окремі ділянки життя почали розвиватись самопас, не дбаючи про головну остаточну ціль: досконалення тої людини“ (25). На цім тлі напр. „світове господарство вродилося в страшеного галапаса: в погоні за грошевим зиском дорогою грошевої спекуляції, що тягне соки з людської глупоти“ (27), „мистецтво загубило органічний звязок з духовими потребами людини, загубило через те, що воно перестало бути виразником космічних та духових чинників життя, у чому саме суть всякого мистецтва... Стаючи для себе самоціллю, мистецтво перестало бути засобом духової розбудови людини“ (28, 29). Подібно із технікою. „Не однобічного культу техніки, ані спорту, ані жадної іншої ділянки життя, ні надрозвитку інтелекту нам не треба, бо ціль: виплекати фізично відпорні, морально непокитні одиниці. Не подиву гідних рекордів зручності та здібности, а характерів нам треба“ (31).

За відродження людини. Всяка однобічність „калічить природну структуру людини. Калічить, бо розвиває одну її здібність і діяльність на некористь органічної цілості, де кожна функція спирається на інших і аж взаємна підтримка та залежність одної від другої творить здорову, цілу людину... Проти зрозуміння неподільности цілої людини гіршими особливо ми, українці. Причина головно в невиробленому ще, ненормальному суспільному устрою, де зовсім не існують деякі верстви (військова, високо-уряднича) або дуже слабо заступлені (купецька, аристократична), а більшість інтелігенції рекрутується з одиниць, що дітьми виховувались ще в селянській хаті. Такий скок — від сільської дитини до інтелігента, мешканця міста, мусить поважно нарушити душевну гармонію. Селянин-господар це патріархальний тип аристократа-консерватиста. У значно більшій мірі, ніж справжня нинішня аристократія Європи, умів він зберегти повагу свого стану та характеристичні його прикмети. У глибокому повному значенню того слова господар-селянин ще й сьогодні, де все і всі затратили свій характер, має виразно питомий йому, майже монументальний стиль“ (46)... Треба рівноваги всіх чинників (душі). У невпинно нарушуваній — та щораз наново — устійнюваній тій рівновазі вся хвилююча драматичність життя. Від тої живої рівноваги залежна необхідна гармонія неподільної цілості життя (50)... Ні панцирні плити бойового кружляка, ні металеві крила механічних птахів-літаків, ні велетенське око найбільшого телескопу не дорівнюють і ніколи не дорівнюють відважному серцю, крилатим думкам та повним глибокого, духового виразу очам живої шляхотної людини (69)... Бо у людини з рівнобіжним розвитком всіх її додатних прикмет та духових потенцій, зосереджених на одній провідній ідеї, себто в людини з героїчною духовістю — думки та вчинки, духове та фізичне життя це одна гармонійна, неподільна цілість. Зверху — твердиня, моноліт зо шляхотним металем, внутрі — святиня, жива душа з іскрою вічного життя“ (70).

Степ. Степ — це не тільки частина української території, це теж один із найголовніших елементів нашої психіки. „Не бачила я степу, але знаю одну однісіньку річ на світі, що видається мені подібною, дуже навіть подібною до нього. Це — широка українська фантазія (74)... Широкий степ родив широку фантазію. Ніщо ока не спиняє серед степу. Людина не бачить напрямних довкола себе. Ніякі різко окреслені форми матеріального світу не протиставляються стихійному гонові йти, куди їй подобається: скрізь гуляйполе, скрізь вільна дорога. Широкий порожній простір запро-

шує й неначе приневолене людину залюднювати його постатями, видумками власної образотворчої уяви. І не в тому лихо, що ті постаті, думки, образи — уявні. Лихо в тім, що їм нема меж, нема міри, необхідного для здійснення чогонебудь у реальному житті — змислу пропорції нема (75).. Почуття тих меж, почуття кінцевого обмеження предметом, врешті — почуття „форми“, (форма полягає саме в обмеженні, бо „безмежність“ заперече форми, вертається до амоформного, до хаосу) з природи чуже українській психе. У ній до нині панує фантазія, широка воля — степ (76).. Безмежна рівнина степу сприяє поняттю суспільної рівності: без хлопа й пана, себто аморфна маса без національної еліти. Позатим хорували ми й далі хоруємо на наш рідний примітив. У приватному житті — це несвідоме хамство... У національно-суспільному — нездібність (особливо в галичан) прикладати широку міру до якихнебудь завдань. Проти них, проти рідного примітиву і проти степу в українській ментальності треба змобілізувати всі наші вольові та умові сили“ (91).

Психіка ресентименту. Цей найбільший з усіх нарисів — центральна частина твору, він присвячений найважнійшій проблемі нашого сучасного життя — психіці пана й раба. Глибокоумні, оперті на незвичайним знанні нашої дійсності, всебічні розважання на цю тему заслугують на найбільшу увагу української інтелігенції, бо головню про її психіку тут мова.

Використовуючи аналізи, яку дав на цю тему один з найглибших психологів, Ніцше*), пише авторка: „Психіка панів це вицвіт первісної сили, що згодом видала цінності високої духової культури. Від панів, себто від тих, що зуміли не тільки зберегти, але й вивичити свій рід і ґатунок та стали зверхниками і провідною верствою інших, менш здібних та менш життєдатних від себе, вийшла акція, перша ініціатива, як природний вияв сили. Всяка ініціатива і вчинки рабів це не акції, тільки реакції на щось іззовні. Рабам не достає спонтанности власних поривів саме тому, що живуть під пануванням сильніших... Кожний порив, хоча б і родився в їх душі, знівечуть несправедливі обставини, ворожий гнет збори. Так то згодом завмирає в них ініціатива самостійних вчинків. На її місце виступає внутрішній жаль, бунт, повстає те, що Ніцше назвав „Ресентимент“... До поняття ресентименту Кречмер зводить відношення до життя всіх дійсно або здогадно покривджених: „Типове відношення німецького до сильного, бідного до багатого, негарного до краси, недужого, виродженого та старшого до здоровля і молодости, разом із нахилом до переоцінки вартостей, яка рада б приписувати німецьким та бідним вищу етичну вартість“. В пересічних, малозамітних одиницях це відношення виявляється в прихованій або отвертій зависті й ненависті до всього кращого та сильнішого; у нахилі очернювати та обкидати болотом все високе, велике; у дрібних ворожих поступках супроти тих, яким пощастила краща доля. У сильніших одиниць воля володіти, вибитись з низин на верхи прибирає форму явного бунту, не раз також послідовної безоглядної боротьби за рівноправність або й здобуття влади... З погляду збірного наша психіка має багато характеристичних познач психіки рабів, багато познач загостреного ресентименту“ (102-103).

Дуже цікаві погляди авторки на українське селянство, як одинокий осередок, де ще сьогодні живе український аристократичний етос. „Можемо не тільки прийняти за свій осуд Ніцшого з його прецікавої розвідки про вроджене достоїнство: »Можливо, що сьогодні серед народу, серед простолюду, а саме серед селян можна знайти розмірно все ще більше вибагливого смаку і такту поваги, ніж серед того півдухового світу читачів газет, званих інтелігентами«. Але можемо з певністю ствердити, що під сьогодні-

*) Ніцше як психолог давав не раз влучні психологічні аналізи, однак як філософ витягав і з них зовсім фальшиві консеквенції і в справах релігійних та етичних ставив інколи жахливо погубні твердження. Ті дві ділянки у Ніцше треба виразно розмежувати і про те пам'ятати. — Ред.

нішню пору одинокий суспільно вироблений, гармонійний тип українця, який має свій власний, в нікого не позичений ані не наслідований, класичний стиль і своє власне, виключно йому притаманне духове та фізичне обличчя — це український господар-хлібороб, селянин (119)... Негативні риси його характеру — у значній мірі п'ятно вікового поневолення, близна, а скоріш відкрита ще рана його душі. Не зважаючи на них, ані на деяку душевну тупість, що доводить свідоміших одиниць іноді до розлуки — тільки в нього знаходимо прикмети панської, аристократичної ментальності серед нашого загалу. Ці прикмети, правда, помішані з ознаками рабської психіки, а все ж засадничий тип українського господаря-хлібороба — аристократичний... (Господар-хлібороб завсіди) знає свою вартість і має пошану. Він завсіди психікою був аристократом і яскраво вирізнявся від прославленої «черні» (117, 118).

А згадуючи на іншому місці державно-руйницькі інстинкти деяких наших „громадян“, опанованих психікою черні, каже: „Наскільки вище, на ціле небо вище стоїть під оглядом власної та національної гідності український господар-селянин! Він, а не речники здекласованих „інтелігентських плебеїв“ — Богом і природою вибрані представники справжньої України, бо правда української землі — його правда, він працює на ній, він з діда-прадіда приналежний до того, осілого на цій землі, хліборобського народу, що клав перші підвалини культури на стоптаному кочовиками дикому степу. Він може мало або й цілком не думає про державно-творчу традицію нашого краю, але він сам є нею, сам є „вічною традицією“ державно-творчого чинника народу, і, не зважаючи на руйницьку роботу професійних демагогів, ним на віки залишиться“ (198).

„Ми згадували, що психіка покривджених життям або природою іноді витворює своєрідний культ всього покривдженого, нужденного, хорого або недорозвиненого. Таке відношення до життя — одна з крайніх, найнегативніших форм психіки ресентименту. Краще явний бунт, невдоволення, обурення, гнів, активний спротив, аніж боготворення первнів розкладу та занепаду. Сучасна українська ментальність носить на собі у високому ступні печать тієї ганебної психічної недуги: культу нужди (129)... Цієї нездорової риси низького хамства та збоченої сентиментальності не знаходимо у психіці наших селян“ (122).

Або послухаймо, що каже Дарія Віконська на тему гризні різних груп у нашому громадянстві. Це дуже актуальні слова: „Діло тут, на її думку, у підході до поняття поборювати й боротьба. „Вина дотичних кол... у рабському, темноту, неосвіченому відношенні до поняття боротьби. Боротьба є й може бути чимсь високим, шляхотним, хоча безоглядним. На те, щоб бути непохитно переконаним у слушність своєї справи, не мусимо противникові приписувати підлість. Він також може бути чесно переконаний в правду свого становища. Коли так, боротьба, ведена всіма засобами чесно, хоча безоглядної боротьби, не упідлює морально, а ушляхетнює обидві сторони. Ціль чесної боротьби не є — понижувати противника, а — перемога!.. Взаємне обкидування себе болотом це проклята традиція черні, природний відрух одиниць, що, свідомі власної підлоти, не спроможні вірити в шляхетність інших“ (126).

Врешті найважливіше в цьому нарисі: „Здавалось би, що трагічна наша неволя повинна була витворити серед нас героїчну, високого стилю поставу до життя, де зникає дрібничковість повсякденних турбот та мало-важних справ просто тому, що ми постійно в контакті з найбільшою, спільною нам усім турботою. Здавалось би, що далекі перспективи національної будуччини повинні відвести увагу нашу від „злоби дня“ на ширший вищий плян. В огні, розпаленому спільним палким протестом, повинні збліднути всі особисті порахунки. Невблагана жорстока дійсність, що не розпещує нас зайвим добром, повинна була родити прості і суворі вдачі, далекі від дрібничкових ідеалів маломіщанського життя. Спільний трагізм, спільна національна трагедія, повинна була витиснути на душі та на чолі кожного

з нас печать, що вже здалеку сяє своєю повагою, що здалеку її пізнають по особливому достоїнстві, по особливій непохитній солідарності, коли йде про національні справи, по особливій героїчній поставі супроти всіх без винятку, великих і найбільших, але й менших та біжучих дрібних справ життя... Тоді кожний черговий удар тільки скріпляв би і ще краще видвигав би та унагляднював би нашу незломність і високу ідейність, нашу збірну та індивідуальну гідність, нашу характерність та пристрасну любов до своїх та свого... На жаль, замість героїчної духовости розвинулось у нас — передовсім у тих, що більш-менш матеріально забезпечені — звичайнісіньке банальне дрібноміщанство. Задивлена в дрібні успіхи та дешеві амбіції, нездібна до справжнього творчого гніву, ані до глибокої творчої радості, нездібна обурюватися, ані захоплюватися цілим еством, нездібна до одержимої любови, що є одна в парі з холодним розумом дає непереможну силу доконати на око недосяжного, нездібна, врешті, до героїчного відчуження життя, що задля Великого діла нехтує всім особистим, малим, — саме та частина нашої інтелігенції, що не мусить дослівно голодувати (як напр. голодує більшість нашої ідейної молоді), а могла б дати поважний вклад своїх сил розбудові нашої культури — розтрачує ті свої сили на дрібні сварки, заспокоєння дрібнобуржуазних амбіцій та взагалі на дрібничкові справи й зацікавлення, що заслонюють велику провідну ідею та відвертають увагу від єдино важливої для нас мети... Жаль і сором охоплює нас, коли застанувитись над цією нашою ментальністю, не тільки блідою та маломіщанською, але — у висліді — трагічно безплідною“ (129—130). — Це справді писане кровю серця великої патріотки.

Європа й ми. Цей нарис займається широко в нас дискутованою, передовсім в літературних і мистецьких кругах, проблемою відношення нашої культури до західно-європейської і питанням збагачення нашого духового життя західними вартостями. Авторка стверджує, що „річ у тому, щоб не пасивно сприймати чуже як щось готове“, ані лише механічно наслідувати його. Без власних творчих зусиль, без вкладу нас самих, жадне добро не стане нашим добром, а залишиться назавжди чужою власністю, „чужим тілом“ у нашому організмі, неасимільованою завадою та перешкодою для його дальшого розвою (184)... У проблемі сприймання чужинних впливів найважливішим видається мені їх творче засвоєння собі. Скрізь у цих нарисах я намагалась підкреслити необхідність активної постави в кожній ділянці життя, а не пасивного уживання. Так само і тут вирішний момент у нашій власній активності. Доплив свіжих вражінь іззовні має тільки підтримувати та інтенсифікувати її (211)... Ми, українці, діти сонця, ясного духа. Природа не щадила нам своїх ласк. Треба нам лише гартувати себе тяжкими проблемами, що їх Бог разураз нам надсилає, бо тяжко здобути досвідом Бог благословляє нас, щоб ми стали знов гідними давньої славної традиції та великих предків своїх“ (222).

За доцільність. — Дарія Віконська не тільки вимагає в своїй книжці всебічності, щоб зберегти гармонію і цілість людини, вона сама репрезентує в найкращій формі цю гармонійну цілість. Тому теж і нариси її такі многогранні. Від проблем мистецтва і культури переходить до питань політики. В цім нарисі йде про доцільність у політиці. „Особливо для нас... на яких тяжить важке завдання підготовки до великого діла, доцільність, опера на засаді занехання всього зайвого, непотрібного для нашої цілі, повинно стати залізним законом нашого життя“ (226)... Тому наше „будуче грізно пригадає нам, що не вільно змарнувати ніодної людини на проминальних вибухах даремного бунту та ентузіязму“ (227), бо „ані мистецтво для мистецтва, ані наука для науки, ані спорт для спорту, ані також героїзм (або псевдогероїзм) для героїзму не допускальні там, де найвищий, перший і останній закон є тільки й виключно добро Нації“ (231)... Наша дійсність страшенно сіра, „але треба переіначити ту нашу дійсність та шукати спасення не тільки в смерті, хоча б і в героїчній смерті, а передовсім в героїчному житті. Всяке справжнє повне життя, навіть щоденне життя, вима-

гає героїзму. А нам треба вже тепер день-при-днєві, що години класти підвалини під будучність нашу, бо без солідних підстав жадна будова не втримується. Треба починати від малого, а при тім повсякчасно пам'ятати, що це „мале“ є на службі Великого“ (233).

Провідник. Загальна вже в нас тепер туга за одним Богом даним, провідником знайшла в цім нарисі найбільш скондензований і найшляхетніший вислів. Такою інтимною зворушливою тугою, якою віє саме з цього нарису, тугою за чимось вимірним, великим, з тривожною радістю оживаним, може тужити тільки жіноче серце. „Тоді перед спрагненими очима душі вириває постать несамомота, майже наллюдська. Постать мовчазної хмурної людини, що усмішки не знає, бо усмішка не на місці там, де йде жорстока боротьба на смерть або перемогу. Людини, що вперше усміхнеться аж по перемозі. Людини, що нічого ніколи не зробила ради постороннього признання або похвали, а тільки тому, що твердо вірила в правду своєї справи. Людини, що погорджує дешевими успіхами популярности, знаючи вартість пливких і змінливих настроїв юрби та загалу. Людини сильної, неприступної замкненої в собі, що не виявить своєї величі, поки не настане день невідхильного наказу. Тоді вона із сумирних рялів своїх працівників виступає на форум світових полій, волночас речником і вождом і завойовником“ (242). — Могутній подих духового велитня Стефана Георга, що помітний в цілій тій книжці, в нарисі про провідника пізнати найвиразніше.

Зачудування. Вміти знайти якнайбільш особисте відношення до довкільного світу, бо тільки так можна його найліпше пізнати. Пережити дійсність, як частину вічності. Розбудити в собі спроможність відшукати й бачити в ній прояви тієї вічності та ними захоплюватися. — На перший погляд цей останній нарис виходить поза рамки цілоти попередніх восьми, сповидно з ними не зв'язаний. Але це тільки перше враження, бо в дійсності він органічно належить цілості, він замикає круг, розпочатий першим нарисом: культ труда, отже признання для праці, змагання, щоденної боротьби, отже афірмація буденщини. Але знайти в тій буденщині проблески божеського і вічного — ось справжнє зачудування, бачити в буденних просявах незриму нитку, що вяже їх з вічністю — от що робить наше життя справді повним, гармонійним; тільки через афірмацію буденщини можна дійти до її „заперечення“, до вічності.

Такий загальний хребет збірки.

Але він виповнений таким багатством думок, поглядів, нових оцінок, що книжка справді незвичайно цікава й різномодна своїм змістом. Заторкнені в ній численні проблеми, заторкнені з новим підходом — не на те, щоб блистити оригінальністю, а тому, що головна нотка твору в нас — поза малими виїнятками — нова; нова, якщо підходити з перспективи останніх двох століть, але дуже стара, якщо сягнути далі. В нашій же добі свідомо боротьба за владний дух, за аристократичний етос, за панський стиль українського життя не дуже давньої дати, бо починається вона аж з виступом Вячеслава Липинського.

Завдяки особистим вальорам авторки — всебічним духовим заінтересованням, глибокій ерудиції, гострому обсерваційному змислові, тонкій психологічній аналізі і врешті досконалому знанню української дійсності — книжка має багатий зміст. Не тільки це, — вона має гостро актуальний характер. Мало яка книжка появляється так в пору й на часі, як саме оці нариси. Коли б її тільки читали, коли б над заторкненими проблемами думали! Ох, коли б прочитали її ті, які в першу чергу повинні її прочитати!